

ANLAMI AYKIRI BİR KELİMEYE BAĞLAMA BECERİSİ OLARAK BİLMECE VE İSTİARE

Ahmet ISPARTA*

*“Dostlarımdan pek çoğu hikâyemi işitince,
Sen aklını mı yitirdin, yoksa kara sevdâya mı tutuldun?
Uçan sen değilsin, aklındır. Seni değil, aklını avlamışlar.
İnsan nasıl uçar? Kuş nasıl konuşur?’ gibi sözler ettiler.”*
İbn Sînâ, *Risâletü 't-tayr*.

Dilin insanlar arasında iletişimi sağlayabilmesi için, kelimelerin, üzerinde uzlaşmaya (*muvâza* 'a) varılmış anlamlara delalet etmesi gerekir. İki kişi konuşurken biri “at” kelimesini kullandığında muhatabı da “at” kavramını anlamalıdır. Bununla birlikte, birisi “at” kelimesini kullanıp bununla “mektup” kavramını kastederse önce kelime ve anlam arasındaki delalet, ardından da konuşan ve dinleyen arasındaki iletişim bağı olmak üzere iki türlü kopuş gerçekleşir. Ne var ki “*Beyaz atı nalladım / İstanbul'a yolladım*” gibi bir bilmecede olan, tam da budur. Aradaki fark, bu bağı iradi olarak koparılmasıdır. Bilmeceyi soran, “at” ile “mektup” arasında bir tür ilişki kurarak cevabı beklediği kişinin de aynı ilişkiyi kurup kurmadığını veya kendi kurduğu ilişkiyi bulup bulamadığını, dolaylı olarak da muhatabının zekâ derecesini ölçmek istemektedir.¹

Bu çalışmada bilmecenin “at” kelimesi ile “mektup” anlamı arasında ilişkiyi nasıl, hangi aşamalardan geçerek kurduğu adım adım gösterilmeye çalışılacaktır.

Bilmecenin yapısı esas olarak dil biliminin, özel olarak da anlam biliminin dikkatleriyle çözülebilecek mahiyette iken, bilmecenin sözlü kültüre dayalı bir

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üni., Dil Bilimi Bölümü.

1 Bilmecenin kökleri ve tarihi üzerine yapılan çalışmalar, bize, bilmecedan bugün beklenen “eğlence” yararının oldukça yeni bir durum olduğunu göstermektedir. Muhatabın bilmecedeki alışılmadık ilişkiyi zihnen keşfedebileceği kadar zeki olup olmamasını ölçme, bazen bir devlet görevine seçilecek kişiyi, bazen kızın evlendirileceği delikanlıyı, bazen de daha ciddi olmak üzere, idam edilecek suçlunun affedilmeye layık olup olmadığını tespit için kullanılmıştır (Abrahamas ve Dundes 2007: 120-121; Türkyılmaz 2009: 45-46).

edebî tür olması, bilmecce üzerine genellikle halk bilimcilerin çalışmasına sebebiyet vermiştir. Bu çalışmaların çok büyük bir kısmında bilmecelerde tekrarlanan şekil özellikleri (mesela hangi kafiye türleriyle kafiyelendikleri, vezinli olup olmadıkları, bilmecenin başında “Benim bir kızım var...” ve sonunda “Bil bakalım bu nedir?” gibi tekrarlanan ifadeler, bilmecede benzetme unsuru olarak kullanılan kelimenin insan, hayvan, bitki, giyecek, ev eşyası vb. olması) ele alınmıştır (misal olmak üzere Karademir 2007 ve Karademir 2008). Ancak bu türden dışa ait özellikler, bilmecenin mahiyetinin anlaşılmasında “anlam” kadar belirleyici değildir.

Bilmecenin yapısını çözümleyebilmek için, başlangıç adımı olarak, bir kelimenin, bir anlamı oluşturan anlam birimciklerden² (İng. *seme*) ne kadarlık bir kısmına delalet ettiğine yönelik ayrıma değinmek gerekir.

Klasik mantıkta bir kelime, konulduğu (*vaz’ edildiği*) anlamın tamamına delalet ediyorsa kelime ile anlam arasında *mutâbakat* türünde bir delalet vardır. Mesela “kitap” kelimesinin, kapak, içindekiler kısmı, bölümler ve sonundaki kaynakça kısmı ile bildiğimiz kitap anlam birimciklerinin tamamına delaleti böyledir. “*Kitabı verir misin?*” diye soran bir kişi, kitap kavramını oluşturan yukarıdaki anlam birimciklerden hiçbirini dışarda bırakmaksızın, bunların tamamını içerecek şekilde “kitap”ı kastetmiştir.

Bir kelime, konulduğu anlamın tamamına değil de onun bir cüzüne (içlemlerinden birine) delalet ediyorsa, lafız ile anlam arasında *tazammun* türünde bir delalet var demektir. Mesela “kitap” kelimesinin, kitabın tamamına değil de sadece belirli bir bölümüne delaleti böyledir. Arkadaşına, yalnız bir bölümünü kastederek, “*Kitabı okudun mu?*” diye soran bir kişi, “kitap” kelimesini, kitap kavramını oluşturan anlam birimciklerden yalnız birini anlatmak üzere kullanmıştır.

Bu iki tür delalette, kelime ile anlam arasındaki delalet bağı kopmamış, arada bir boşluk oluşmamıştır.

Bir kelime, konulduğu anlamın kendisine değil de, o anlamın gerektirdiği (*telâzüm*)³ diğer bir anlama delalet ediyorsa kelime ile anlam arasında *iltizâm* türünde bir delalet var demektir. Mesela “kitap” kelimesinin, kitap kavramının mantıken gerekli kıldığı “yazar” anlamında kullanılması böyledir. Yazarını kastederek “*Kita-*

2 Anlam birimcik: Anlam biriminin *gösterilen* bölümünü oluşturan en küçük anlam özelliklerinden her biri. Mesela *koltuk* anlam birimi, içerik bakımından “arkalıklı” “iki, üç ... kişilik”, “oturmak için” ve “ayaklı” anlam birimciklerinden oluşur. *Sandalye*’de ise “iki, üç ... kişilik”in yerini “bir kişilik” anlam birimcisi alır (Vardar vd. 2002: 20).

3 *Telâzüm*: İki şeyin karşılıklı olarak birbirini gerektirmesi anlamında mantık ıstılahı. Sözlükte “gerekmek; gerektirmek” anlamındaki “lüzum” kökünden türeyen *telâzüm* mantıkta “iki şeyin karşılıklı olarak birbirini gerektirmesi” anlamına gelmektedir. Buna göre bir şey başka bir şeyi zorunlu biçimde çağırıyororsa aralarındaki ilişkiye *lüzum*, bu iki şeyden gerektirene *melzûm*, gerekli olana *lazım* denir. Mesela baba kavramı evladı, evlat da babayı zorunlu olarak gerekli kılar. Eğer iki şeyden her biri diğerini gerektiriyorsa bu ilişkiye *telâzüm* adı verilir. *Telâzüm* ilişkisinde iki şeyden her biri diğerinin lazımı durumundadır (Türker 2011: 394).

bın söylemek istediğini duymaya çalışmalıyız.” diyen bir kişi, kitap kelimesini iltizam delaletiyle kullanmıştır (Bolay 1994: 119; Erdem ve Deliçay 2002: 176-180).

İltizâmî delalet, bilmece konusuna da temas eden iki mühim hususu içerir. Bunlardan ilki, kelime ile anlam arasındaki uzlaşmaya dayalı ilişkinin kopmuş olmasıdır. Kelime, burada toplumun üzerinde mutabakata vardığı anlamı göstermez. İkinci sonuç, kelime ile anlamın birbirinden bütünüyle ayrılmaması, aralarında mantıken temas içinde olmayı gerektiren bir münasebet bulunmasıdır. Burada olduğu gibi, hem ayrı hem ilişki içinde oluş, bilmece yapısını anlayabilmemiz için daima aklımızda bulundurmamız gereken en önemli ikiliklerden biridir.

Bilmeceyi anlayabilmek için ele almamız gereken ikinci önemli sınıflama, kelimelerin “kullanılışına” göre yapılan sınıflamadır.

Bir kelime delalet etmek üzere konulduğu anlamda kullanılırsa, *hakiki* anlamdadır. Bir kelimenin *mecazi* anlamda kullanılıp kullanılmadığı ise iki özelliğe bakılarak tespit edilir. Önce, kelimenin bir “ilgi” dolayısıyla delalet etmek üzere konulduğu anlamdan başka bir anlamda kullanılıp kullanılmadığına bakılır. Ardından, kelimenin hakikî anlamının kastedilmesine engel teşkil edecek bir ipucu (*karine-i mâni‘â*) bulunup bulunmadığı tespit edilir. Mesela “*Ali’nin arabası uçuyor.*” cümlesinde “uçmak” kelimesi mecazi anlamda kullanılmıştır. Arabanın gidişteki hızlılığı uçmaya benzetilmiş, hızlı gidiş ile uçmak arasında benzerlik ilişkisi kurulmuştur. Bunun yanında, “araba” kelimesinin varlığı, “uçmak” kelimesinin gerçekten uçmak anlamını ifade etmesine engel olmuştur; zira araba, uçmaz (Bilgegil 1989: 130; Uzun 2003: 221). Görüleceği gibi, kelimelerin kullanılışına göre yapılan sınıflamada da ters yönlü bir ikilik söz konusudur. Mecazi kullanışta kelimenin gerçek anlamı ile nakledileceği anlam arasında bir “ilgi” bulunmalı, fakat gerçek anlamda kullanılmasını engelleyecek karineler de yer almalıdır.

Böylece, bilmeceyi açıklama gücüne sahip iki kavrama ulaşılmış bulunuyoruz: Bilmececin delaleti, *iltizâmî delalet*dir. Bilmececin başlangıç zemini burasıdır. Bilmece, kelimelerin *mecazi anlamda* kullanılmasıyla oluşur.

Bilmececin kuruluşunu temin eden anlam olayları içinde en büyük kısmı oluşturan ve kendisi hakkındaki çalışmalarda yapılan değerlendirmelerin bilmece ile neredeyse el ve eldiven kadar örtüştüğü mecaz türü “*istiare*”dir.

Sözlükte “ödünç istemek, ödünç almak” anlamına gelen *istiare*, ıstılahi olarak bir kelimenin “benzetme” ilgisiyle ve gerçek anlamın kastedilmesini engelleyen bir karineye dayalı olarak gerçek anlamı dışında kullanılmasıdır (Bilgegil 1989: 154; Durmuş ve Pala 2001: 315).

Tarifinden de anlaşılacağı gibi, *istiare* “benzetme” ilgisi sebebiyle *teşbih* ile, kelimenin gerçek anlamı dışında kullanılması sebebiyle de *mecaz* ile ilişkilidir. Bununla birlikte, alan edebiyatında, *istiarenin* mecazın bir türü olduğu hususunda genel kabul bulunmaktadır (Durmuş ve Pala 2001: 315).

1. İstiare, beş unsurdan oluşur.
2. Kendisinden anlam ödünçlenen (*müstear minh / müşebbeh bih*).
3. Kendisine anlam ödünç verilen (*müstear leh / müşebbeh*).
4. Ödünç kelime (*müstear / istiare*).
5. İki anlam arasındaki ilgi (*câmi‘ / müşabehet alakası*)
6. Gerçek anlamı kasta engel karine (*karine-i mânia*) (Bilgegil 1989: 154; Durmuş ve Pala 2001: 315).

“Savaşta, arslan gibi cesur bir asker gördüm.” cümlesinde “arslan gibi cesur bir asker” ifadesi teşbihin bütün unsurlarını içeren bir “tam teşbih”tir. Bu ifadede “kendisine benzetilen”, “benzeyen”, “benzetme yönü” ve “benzetme edatı” olmak üzere teşbihin bütün unsurları mevcuttur.

İstiarede ise benzeyen, benzetme yönü ve benzetme edatı bulunmaz. “Savaşta bir arslan gördüm.” cümlesinde “arslan” kelimesi, bir benzetmenin ögesi değildir, bizatihi “asker” kelimesinin “yerine konmuştur”. Bu kullanışta ortaya çıkan yeni durumu, yani “yerine koyma” işlemini Kaya Bilgegil şöyle adlandırır: “İstiare, mahiyeti itibarıyla bir *istibdâl* (*transformation*)’dir.” (Bilgegil 1989: 155).

Buraya kadar ele alınan hususlar, bilmecenin “nasıl” kurulduğunun tespiti açısından gerekli nazari zemini oluşturmaktaydı. Bu noktadan itibaren ise bir parantez açarak bilmecenin gördüğü için “ne” olduğu sorusu ele alınmalıdır. Gemuhluoğlu, bu soruyu şu şekilde cevaplar:

“Edatı *hazf* edilmiş [*düşürülmüş*] teşbihte [*yani istiarede*] ise *ibdâl* (*değiştirme*) gerçekleşmiştir. (...) edatın *hazf* edilmesi o şeyi başka bir şeye dönüştürür. (...) çünkü edat, iki şeyin birbirine benzer olmasına rağmen, aynı zamanda farklı olduklarını da belirtmektedir ve uyum ve birlik için ortaklık ve benzerlik yönlerinin zikredilmesini aşmadan, birleştirici ilgiyi korur. (...) teşbihteki edat, benzeyen ve benzetilenin ‘ayrı’ şeyler olarak kalmasının, bu benzetmenin sadece ‘dilde’ gerçekleşen bir şey olmasının teminatı iken istiarede edatın yokluğu, benzeyen ve benzetileni bir ve aynı şey kılarak değiştirir.”

(Gemuhluoğlu 2008: 132).

Yukarıda yaptığımız alıntıda “*ibdâl*” (değiştirme) kavramını kullanan Gemuhluoğlu, bunun günlük dilden bir “sapma” olduğunu, “hoşlanmayı, şaşırılmayı ve dehşete kapılmayı” gerçekleştirenin de bu türden değiştirmelerin, yerine koymaların olduğunu ifade eder. Ona göre istiareler aracılığıyla hem alışılmış şeyler arasında yeni ilişkiler hem de farklı şeyler arasında ilişkiler kurulabilmektedir (Gemuhluoğlu 2008: 140).

İstiaresinin kurduğu ifade edilen her iki türde ilişkiyi, bilmecce de aynen kurabilmektedir.

Dilin varlıkları sınıflama düzeninde ayrı kategorilerin unsurları olan “fincan” ve “ağız” kelimeleri, mesela şöyle bir bilmecede aynı anlama delalet etmek üzere birbirinin yerine geçebilmiştir: “*Fini fini fincan / İçi dolu mercan*” (Ağız, diş) (Çelebioğlu ve Öksüz 1979: 192/2593)⁴.

Burada dil-sınıflama ilişkisine kısaca değinmek gerekir. Her dil, kelimeler aracılığıyla dünyaya ait varlık bilgisini sınıflara ayırır. Bu sınıflama, her ne kadar kültürün yoğun tesiri altında ise de tabiatın belirleyici olduğu önemli bir kısım da bulunmaktadır. Bunun en belirgin örneklerinden biri çocukların dil öğrenme süreçlerinde gözlenebilir.

“*Aslında çocukların anadillerini nasıl öğrendiklerini şöyle bir gözlemlemek bile ‘gül’, ‘kuş’ veya ‘kedi’ gibi etiketlerin doğal olduğu görüşünü doğrular: (...) Yaşadıkları toplumun dilinde bu kavramların etiketlerini çocuklara öğretmek gerekse de, kavramları nasıl birbirlerinden ayırt edebileceklerini onlara söylemek gerekmez. Genellikle resimli bir kitapta birkaç kedi resmi görmek çocuk için yeterlidir; bir daha bir kedi gördüğünde, bu defa sarman değil de tekir kedi de olsa, tüyü daha uzun, kuyruğu daha kısa, tek gözlü ve arka ayaklarından biri kopmuş da olsa, onun bir köpek, kuş ya da gül olmadığını, kedi olduğunu bilecektir.*”

(Deutscher 2013: 20).

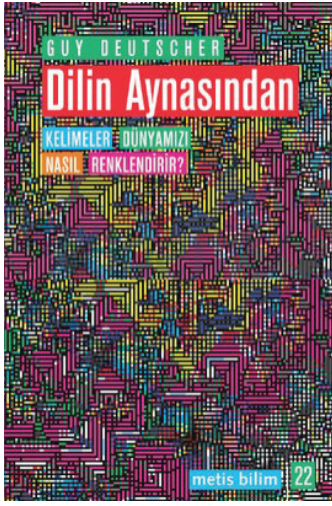
İşte, bilmecenin yaptığı tam olarak budur; dilin, varlığı ve kavramları böldüğü sınırlarla oynamaktır. Bilmeceler, istiare aracılığıyla, başka bir anlam için konulmuş kelimeyi alır, aralarında “benzerliğin bir türü” bulunan başka bir kelimenin yerine geçirir.

Ayrı, hatta birbirine tamamıyla aykırı kelimeleri toplayan, bir araya getiren, aralarında ilişki kuran “yön” için teşbih söz konusu olduğunda *vech-i şebeh* (benzetme yönü), istiare söz konusu olduğunda *câmi* ‘(toplayan) ıstılahları kullanılmaktadır (Bilgegil 1989: 158). Bilmecede *câmi*, *müşabehet* (benzerlik)’tir.

Mantık kitaplarında müşabehet (benzerlik), şu türlere ayrılmıştır:

1. İki şey arasındaki benzerlik *nevi* ‘ itibarıyla olursa buna *mümâselet* denir. Ali ve Ahmet’in neveleri olan “insan” olmada benzer olmaları gibi.
2. Eğer *cins* itibarıyla olursa *mücâneset* denir. İnsan ve atın cinsleri olan “canlılık”ta benzer olmaları gibi.
3. Eğer *arazda* olursa, bu durumda iki şık vardır. a. Kemmiyette olan benzerlik. Buna *madde* denir. Bir odun parçasıyla, aynı uzunlukta olan kumaş parçasının kemmiyette eşit olmaları gibi. b. Keyfiyette olan benzerlik.

4 Amil Çelebioğlu ve Yusuf Ziya Öksüz’ün hazırladıkları *Türk Bilmeceler Hazinesi* başlıklı kitaptan yapılan alıntılarda taksim (/) işaretinin önündeki rakam sayfa numarasını; ardındaki rakam, bilmece numarasını göstermektedir.

Buna da *müşâbehet* denir. İnsan ile taşın siyah ol-
mada eşitlikleri gibi. Bilmecelerde keyfiyette ben-
zerliğe misal: “*Dal üstünde balım var / Al yanaklı
kızım var / Öpersen yanağından / Görülmemiş tadı
var*” (Elma) (Çelebioğlu ve Öksüz 1979: 88/709).

4. Eğer iki şey arasındaki benzerlik *muzâfta* (nis-
pet edildikleri şeyde) olursa *münâsebet* denir. Ali
ile Ahmet’in babalarının aynı olması konusundaki
benzerlikleri gibi.

5. Eğer benzerlik *şekilde* olursa *müşâkelet* denir.
Güneş ile ayın yuvarlak olmalarındaki benzerlikleri
gibi. Bilmecelerde şekil benzerliğine dayanan isti-
areye misal: “*Ateşsiz yanar / Bir top nar*” (Güneş)
(Çelebioğlu ve Öksüz 1979: 61/224).

6. Eğer özel bir *ölçüde* olursa *muvâzenet* denir. Tartılan şeyin tartan dirheme
denk olması gibi.

7. Eğer uçları itibarıyla olursa *mutâbakat* denir. Aynı boyda olan iki ayakka-
bının uç uca getirildiğinde birbirine denk olması gibi (Alp 2007: 23-24).

Bütün bu nazari alt yapıdan sonra, artık bilmecenin nasıl kurulduğu konusu
ele alınabilir. Biz, bu konuyu, cevabı “göz” olan bilmeceler üzerinden değerlendi-
receğiz.

Ele alacağımız bilmecelerde, sırasıyla “yoğurt”, “pencere” ve “sandık” kelime-
leri, kendi anlamlarının dışında, müstear olarak “göz” kelimesinin yerini almışlardır.

Bu kelimelerin, hangi hususlarda “göz” kelimesinin ifade ettiği “anlam” ile
benzerlikler içerdiğini bulabilmek için öncelikle “göz” kelimesinin anlam birimcik-
lerini tespit etmemiz gerekir.

Bunlardan bazıları [GÖRME ORGANI], [GÖRME], [YUVARLAK], [DIŞA AÇILMA], [İKİ TANE],
[GÖZ KAPAĞININ AÇILIP KAPANMASI], [ETTEN OLMA], [YARISI AK YARISI KARA] gibi anlam bi-
rimciklerdir.

Bilmeceyi kuracak kişi, ilk olarak bu anlam birimciklerden bir ya da birkaçını,
mesela [YARISI AK YARISI KARA] ve [YUVARLAK] anlam birimciklerini seçer.

İkinci adımda, bu iki özelliği yükleyebileceği bir nesne yahut kavram bulur. Bu
örnekte, [YUVARLAK]’lık ortak özelliğinden dolayı “çanak” kelimesi, [YARISI AK YARISI
KARA] özelliğinden de “ak” olma ortak vasfından dolayı “yoğurt” kelimesi seçilir.
Gözdeki [KARA]’lık özelliği, bilmecedeki aykırılık ögesi olarak kullanılır: “*Benim
bir çanak yoğurdum var / Yarısı ak yarısı kara*” (Göz) (Çelebioğlu ve Öksüz 1979:
186/2476).

Dolayısıyla, burada başka bir ifadenin değil de bir çanak yoğurdun seçilmesi, tesadüfi değildir. Bilmecede benzerlik yönü olarak seçilen anlam birimcikleri yüklenebildiği için bu ifade seçilmiştir.

Bu adımlar çerçevesinde aşağıdaki bilmeceler şöyle çözümlenebilir:

“*Benim iki pencere var / Etrafında etten duvar*” (Göz) (Çelebioğlu ve Öksüz 1979: 186/2475). Bu bilmecede “göz” kelimesinin içerdiği [IKI TANE] ve [DIŞA AÇILMA] anlam birimcikleri benzerlik ögesi olarak seçilmiş ve bu özellikleri taşıyan “pencere” kelimesi, “göz” kelimesinin yerine geçmiştir. Bununla birlikte gözün [ETTEN] olması da zikredilerek “etrafi etten duvarla çevrili pencere” gibi aykırı bir resme ulaşılmıştır.

“*Bir sandığım var / Bütün dünyayı alır*” (Göz) (Çelebioğlu ve Öksüz 1979: 188/2502). Bu bilmecede, “göz” kelimesinin [GÖRME]’ye bağlı olarak dünyayı görüntüler hâlinde dışarıdan içeriye alma özelliği ile “sandık” kelimesinin içine eşya alma özellikleri birbirine benzetilmiş. Ne var ki, göz bütün dünyayı içine alabilmekte iken sandık bütün dünyayı içine alamaz. Bu durum, bilmecedeki aykırılık ve şaşırtma ögesini oluşturmuştur.

Buna benzer misalleri çoğaltma imkânı var ise de bilmecenin istiareye dayanan türünün yapısı hakkında bu kadar örnek vermek yeterli olacaktır.

Buraya kadar söylenenlerin sonucu olarak şunlar ifade edilebilir: Bilmecede, bugüne kadar sözlü kültür ürünü olduğu için halk bilimciler, edebî bir tür olduğu için edebiyat araştırmacıları tarafından ele alınmıştır. Oysa bilmecede, anlam olaylarının son derece belirleyici olduğu bir edebî tür olduğu için dilcilerin özel dikkatlerine ihtiyaç duymaktadır. Bilmecenin mahiyetinin anlaşılması için iltizami delalet, mecazi anlam ve mecazın bir alt türü olarak istiare, benzerlik kavramı ve benzerlik türleri gibi konuların da iyi anlaşılması gerekmektedir, zira bilmecede neyin, nasıl yapıldığının cevabı bu kavramlarda gizlidir.

Son bir dikkat olarak, bilmecede hakkında yapılan yayınlarda sıkça tekrarlanan bir düşüncenin doğru olmadığını ifade etmek istiyoruz. Bilmecede çalışmalarının önemli bir kısmında bilmecenin çocukların kelime dağarcığına yeni kelimeler kazandırdığı ifade edilmektedir. Bu mümkün olamaz, çünkü bilmeceler, kelime öğretmeye değil, aykırı kelimeler arasında kurulmuş benzerlik ilişkilerini keşfetmeye yönelik bir kurguya sahiptir. Ayrıca, gerek cevap olan kelime gerek cevabın yerine

konulan kelimenin her ikisi hakkında da bilgisi yahut tecrübesi bulunmayan bir kişinin bilmecceyi bilmesi, yani iki kelime arasındaki ilişkiyi bulması imkânsızdır.

Kaynaklar:

- Abrahams Roger D. ve Dundes, Alen (2007), “Bilmeceler”, *Milli Folklor*, 73: 118-126.
- Alp, Talha (2007), *Mantık İsağoci Tercümesi*, İstanbul: Yasin Yayınevi.
- Bilgegil, M. Kaya (1989), *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgat)*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Bolay, M. Naci (1994), “Delâlet”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 9: 119.
- Çelebioğlu, Amil ve Öksüz, Yusuf Ziya (1979), *Türk Bilmeceler Hazinesi*, İstanbul: Ülker Yayınları.
- Deutscher, Guy (2013), *Dilin Aynasından Kelimeler Dünyamızı Nasıl Renklendirir?*, Çeviren: Cemal Yardımcı, İstanbul: Metis Yayınevi.
- Durmuş, İsmail ve Pala, İskender (2001), “İstiare”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 23: 315-318.
- Erdem, Mehmet ve Deliçay, Tahsin (2002), “Mantık, Belâgat ve Usûl-ü Fıkıh İlimleri Arasında Ortak Bir Kavram Olarak ‘Delâlet’”, *Marife*, 2002, 171-180.
- Gemuhluoğlu, Zeynep (2008), “Metaforların Kognitif İçeriklerinin Felsefe ve Şiir Dili Açısından İncelenmesi -Fârâbî, İbn Sînâ ve İbn Rüşd Örnekleri-”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 34: 121-144.
- Karademir, Fevzi (2007), “Kalıp Kullanımları Bakımından Türk Halk Bilmeceleri”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, VII/2: 103-132.
- _____ (2008), “Halk Bilmecelerindeki İmgesel Anlatım Üzerine”, *Milli Folklor*, 78: 75-87.
- Türker, Ömer (2011), “Telâzüm”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 40: 394.
- Uzun, Mustafa (2003), “Mecaz”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 23: 221-223.
- Vardar, Berke vd. (2002), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual Yayınları.